

УДК 811.161.2'373.7

А. В. Загребіна
Р. А. Трифонов

ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКСПРЕСИВНОСТІ В КНИЗІ «САМОВЧИТЕЛЬ ГРАФОМАНА» АНТОНА САНЧЕНКА

У статті розглянуто лексико-фразеологічні засоби як репрезентанти експресивності. Було виявлено, що в аналізованому тексті розмовно-просторічна, лайлива й жаргонна лексика виконує експресивно-емоційну функцію, а також експліцитно чи імпліцитно відтворює іронічно-гумористичний ефект. І системні експресивні лексичні одиниці, і контекстуальні залежні від задуму автора, його внутрішніх індивідуальних намірів. Письменник творчо опрацьовує лексеми, щоб вразити реципієнта, справити на нього відповідний вплив. Було з'ясовано, що фразеологічні одиниці в незмінному й трансформованому вигляді формують провідні інтенції автора: іронізування, інформування, переважно неохвальне ставлення до поведінки людини. Встановлено, що лексико-фразеологічні експресеми апелюють до емоційно-чуттєвої сфери реципієнтів, реалізуючи потужний сугестивний вплив.

Ключові слова: експресивність, лексична експресема, фразеологізм, іронія, гумор.

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-24-73-81

Постановка проблеми й обґрунтування актуальності дослідження. Сучасні тексти – твори постмодерного дискурсу – відзначаються сконденсованістю й природністю думки, скороченням комунікативної відстані між адресантом (автором) і адресатом (читачем). Слово як експресивний елемент мовленнєвої діяльності репрезентує внутрішні поривання людини, її стан, формує ланцюг спілкування між мовцями. **Актуальність** роботи зумовлена тим, що аналіз експресивних лексико-фразеологічних засобів уможливує докладне тлумачення інтенцій автора, дозволяє зрозуміти принципи мовомислення письменника. Дослідження комунікативно-прагматичного значення висловлювань, тобто розуміння мовленнєво-змістової спрямованості слів на суб'єкти, є надзвичайно важливим у межах соціо-й психолінгвістики.

Формулювання мети та завдань розвідки. Мета роботи полягає в тому, щоб простежити специфіку реалізації експресивності в книзі «Самовчитель графомана» А. Санченка. Досягнення цієї мети передбачає виконання таких **завдань**: виявити корпус експресем лексичного й фразеологічного рівнів; визначити домінантні функції експресивних одиниць у тексті, окресливши їхнє місце в системі авторського ідіостилу.

Аналіз досліджень із теми статті. Експресивність – складна категорія, що активно функціонує в лінгвістиці, виявляючи свою силу у великій кількості мовних засобів, прийомів, знаків. Експресивність має здатність активізувати мислення людини, виражати різноманітні плани стосунків, мотивувати до дій. Від початку двадцятого століття й до сьогодні теоретичне обґрунтування категорії експресивності активно втілено в наукових дослідженнях багатьох мовознавців: І. Арнольд, О. Ахманова, Н. Бойко, В. Виноградов, Т. Винокур, Є. Галкіна-Федорук, Д. Ганич, Н. Кондратенко, Л. Мацько, А. Мойсієнко, В. Теля, В. Чабаненко й інші.

Експресивні лексичні одиниці (далі – ЛО), що в словниковому складі української літературної мови кваліфікуються як марковані, стилістично забарвлені, периферійні,

досліджуються неоднорідно, в межах різних аспектів. Наприклад, Н. Бойко, В. Чабаненко розглядають експресиви в контексті семантичних динамічних процесів (Бойко, 2009; Чабаненко, 1984), В. Воллер, Е. Вольф – з погляду емотивних, аксіологічних, комунікативно-прагматичних функцій, С. Єрмоленко, А. Мойсієнко, М. Плющ – на засадах лінгвостилістики. На нашу думку, експресивні лексичні одиниці – це мовні чи мовленнєві одиниці, що динамічно реалізують експресивну функцію за допомогою денотативних, конотативних та образних макрокомпонентів (Бойко, 2009). У художньому тексті можуть співіснувати лексеми з інгерентною (системною) та адгерентною (контекстуальною) експресивністю.

Фразеологізми надають мовленнєвим конструкціям переконливості, барвистості й образності. Стилістичне забарвлення фразем має тісний зв'язок з їх експресивністю, емоційністю та оцінністю. Деякі мовознавці експресивність вважають категоріальною ознакою фразеологізмів, поєднуючи емоційність та оцінність в одне ціле, що функціонує суміжно з експресивністю. У художньому мовленні фразеологічні одиниці (далі – ФО) доволі часто зазнають структурно-семантичної трансформації, що динамізує прояв експресії, посилює вплив на читача, адже створюється переважно гумористичний, сатиричний або іронічний ефект (Коваль, 2014). ФО з модифікованим значенням та структурою, їх різновиди, функції докладно розглядали Л. Авксент'єв, О. Пономарів, В. Ужченко, І. Чередниченко, М. Шанський.

Виклад основного матеріалу. Автор книги «Самовчитель графомана» А. Санченко – український письменник, публіцист, перекладач – не тільки презентує читачам своєрідний довідник, у якому можна знайти цікаві поради щодо роботи над книгами, їх виданням, а й має на меті показати періоди розвитку українського письменництва в межах різних просторових і часових координат. Текст написаний мовою, що, звісно, орієнтована на літературні норми, проте автор уникає надмірного використання тієї лексики, що виключно виконує когнітивно-інформативну функцію. Відповідно, досконало репрезентують провідні інтенції автора розмовні лексичні одиниці, що мають потужний потенціал до відтворення гумористично-іронічного підтексту.

Експлікація концепції твору реалізується, головним чином, за допомогою експресем, що пов'язані переважно з процесом написання твору. Наприклад, на позначення осіб за сферою професійної діяльності вжито лексеми *графоман* і *паперомарака*. Слово *графоман*, що фігурує в назві книги, поза текстом, як правило, має негативну конотацію, адже вказує на людину, котра бажає писати, не маючи відповідних для цього здібностей. У межах авторського ідіолекту ця лексема зазнає переосмислення й повинна бути сприйнята цілком позитивно: «Цілий Харків *графоманів* (ми ж пам'ятаємо, що в межах цього самовчителя це аж ніяк не лайка)» (Санченко, 2012, с. 18). Засобом самоіронії слугує розмовна експресема *паперомарака*, яку автор неодноразово вживає в тексті. Вона утворилася шляхом контамінації іменникової й дієслівної лексем: «Отож, як *паперомарака* зі стажем, можу поділитися суто особистими спостереженнями над тим, чії слова й судження щодо текстів варто було сприймати з усією серйозністю...» (Санченко, 2012, с. 10).

Автор прагне розважити читача й подати інформацію надзвичайно доступно, тому за великою кількістю лексем закріплюється глузлива оцінка, яка посилює експресію вислову, реалізує комічне сприйняття ситуації. Відповідно, процес написання текстів співвідносний із розмовною експресемою *маракати* й полісемантичною ЛО *строчити*, що є репрезентантом адгерентної експресивності: «Видавати літературні часописи та альманахи – така ж базова потреба будь-якого графомана, як *строчити* ямби хоресм...» (Санченко, 2012, с. 112). Варто зауважити, що гумористичний ефект

посилується внаслідок абсурдності зображуваного, своєрідної мовної гри, адже свідомий читач розуміє, що писати «ямби хореем» неможливо. Продукт же літературної творчості означено лексемою *писанина*, яка в межах текстового простору позбавлена стилістичного зневажливого забарвлення: «*Інша справа, чи варто навантажувати своєю писаниною своїх ближніх, дальніх і геть незнайомих людей?*» (Санченко, 2012, с. 9). Експресивною є метафорична прикладка *часописи-товстуни*, а також лексеми *текстище* й *текстики*, що внаслідок словотвірних модифікацій спроможні виконувати оцінно-гумористичну функцію.

Описати перипетії, пов'язані з виданням книги, допомагають розмовні дієслівні експресиви. Розглянемо такі ЛО, як *відфутболювати* й *всучити*. Перша лексема постає компонентом словосполучення, що функціонує на основі метонімічного перенесення й виконує оцінну функцію: «*Біографії письменників повні прикладів, коли часописи відфутболювали майбутніх нобелівських номінантів тощо*» (Санченко, 2012, с. 19). Другу лексему вжито стосовно тих, хто знаходиться поза межами видавництва і вимушений боротися за свої права. Інтенсивний компонент, що фігурує в семантиці слова, яскраво відтворює емоційну напругу: «*Ось тоді можна... всучити настирливому редактору розділу гуморесок “ексклюзив”*» (Санченко, 2012, с. 61). У поданому контексті посилює також виразність лексема *ексклюзив*, слугуючи, безперечно, засобом іронії. Засуджуючи прояви корупції у видавничій сфері, автор використовує такі словесні одиниці: *одобрямс*, *блат*, *бабло* тощо. Автор зауважує: «*Все куплено, повсюди блат і масонська змова*» (Санченко, 2012, с. 135). Негативна конотація лексеми *блат* інтенсифікується завдяки уведенню до реченнєвої конструкції стійкого словосполучення *масонська змова*, що підтекстово апелює до серії історичних подій.

Сучасний літературний світ, безумовно, знаходить своє відбиття в Інтернеті. Описуючи перші спроби самопрезентації письменників на різних сайтах, автор вживає сленгові одиниці *тусня*, *тусовка*, аби знову ж таки створити комічний ефект, пожвавити оповідь, орієнтуючи її на прочитання й розуміння молодим поколінням: «*Саме на сайті «Літературна палуба» Дмитрія Скафіді вреїтті зібралася чи не найбільша тусовка авторів-мариністів. Всі п'ятеро*» (Санченко, 2012, с. 42). Слід зазначити, що в поданому контексті мовна експресія посилюється, оскільки параметричний компонент, наявний в семантичній структурі аналізованої лексеми (*тусовка* – це, як правило, доволі велика група людей) дисонує з ЛО *п'ятеро*.

У тексті зустрічаємо велику кількість експресивних лексем комп'ютерного жаргону. Це і іменникові ЛО (*нік*, *комп*, *клава*), і дієслівні (*ангрєйдити*, *глючити*, *гальмувати*). Наприклад, лексема *клава* («*...китайська клава з ієрогліфами, на якій він одного разу друкував з Шанхаю, за словами Дмитрія, вражала, як китайська гра в «Поле чудес», безглузда і жорстока*» (Санченко, 2012, с. 43)) динамічно експресивізує контекст, оскільки взаємодіє з образним порівнянням, центральним компонентом якого є прецедентна одиниця. Слова *глючити* й *гальмувати* цікаві тим, що дозволяють в одному текстовому блоці простежити різні типи експресивності: «*Андрію Куркову швидше придбати новий комп, ніж чекати на майстра, який полагодить йому старий, і він так робить щоразу, як старий починає глючити й гальмувати*» (Санченко, 2012, с. 37). Лексема *глючити* є експресивно забарвленою й поза текстом, тобто вона відтворює інгерентну експресивність, а ЛО *гальмувати*, що в прямому значенні вказує на сповільнення руху чого-небудь (Білодід, ред., 1971), лише у відповідному контексті здатна реалізувати експресивне навантаження й репрезентувати негативну оцінну конотацію. Адгерентна експресивність також характерна для запозичених з англійської мови слів, що контрастують на фоні інших лексем, урізноманітнюючи зміст реченнєвих конструкцій та спричиняючи експресивне «зараження». Простежити це можна

на прикладі слів *рідер* (читач), *шортліст* (список номінантів): «*Потім – офіційні рідери кожної номінації формували шортліст...*» (Санченко, 2012, с. 51).

Моряцька тема, хоч і займає другорядну позицію, все ж розкривається у творі внаслідок емоційного опису захопливих історій із життя моряків. Як правило, у діалогічних уривках фігурують метафоричні найменування осіб (*змія, гадюка, цап*), у значенні яких домінує негативна оцінна конотація. До того ж, простежуємо використання переважно сленгових одиниць, що репрезентують взаємини між персонажами, своєрідний поділ на «своїх» і «чужих». Наприклад, лексеми *корешок, корефуля* номінують близьких друзів, товаришів: «*...йому б десь переночувати, поки корешки з Мурманська гроші на зворотній квиток перекажуть телеграфом*» (Санченко, 2012, с. 47); «*Отже ж були деньки, пам'ятаєш, корефульо? От же ж!*» (Санченко, 2012, с. 37). Що ж стосується лексеми *бандюк* (експресія слова реалізується більшою мірою на словотвірному рівні за допомогою суфікса *-юк*), то її А. Санченко вживає, щоб дати влучну оцінку членам рейдерської бригади, про яких завжди зневажливо говорять моряки, та відтворити соціальну атмосферу, що панувала в 90-ті роки минулого століття: «*...загальноприйнятні характеристики 90-х, як часу малинових піджаків, бандюків, застрелених банкірів*» (Санченко, 2012, с. 35). Часто слово *бандюк* у тексті має корелятивний зв'язок із лексемою *шмони*, що походить із кримінального жаргону, й запозиченим словом *рекет*. Ці ЛО інтенсифікують експресивне навантаження аналізованої лексеми.

Як бачимо, добір експресивної лексики залежить від мікротеми (опис конкретної історичної доби або літературної творчості тощо), у межах якої презентовано конкретні образи й ситуації. Лайлива лексика в будь-якому тематичному сегменті виконує функцію емоційно-оцінної (переважно негативної) номінації, реалізує іронічно-глузливе ставлення до суб'єкта. Зустрічаємо такі ЛО, як *дурень* й *ідіот* (системна експресивність), *холера* й *стерво* (адгерентна експресивність, контекстуальне метафоричне перенесення). Емоційний стан розлюченості оповідача яскраво відбиває експресема *стерво*: «*Був у мене якийсь черговий приступ безнадії після чергового повернення з рейсу, характерний для графомана, якого десять років не хоче друкувати жодне стерво*» (Санченко, 2012, с. 25).

Динамічніше репрезентують вияв експресії, у порівнянні із засобами суто лексичного рівня, ФО, у зв'язній семантичній структурі яких закріплено традиційне узагальнене світобачення народу. Відповідно, фразеологічні експресеми постають важливими формотвірними компонентами концептуального задуму твору. Симбіоз інтралінгвальних та екстралінгвальних чинників визначає експресивне функціональне навантаження фразеологізмів, що апелюють до сприйняттевої сфери реципієнтів, дозволяючи досконало зрозуміти авторські інтенції. У творі «Самовчитель графомана» А. Санченка спостерігаємо доволі велику кількість стійких словесних одиниць, що здатні влучно схарактеризувати або конкретні ситуації, дії оповідача, або атмосферу описуваної доби. Фразеологізми якнайкраще репрезентують світоглядні позиції автора, арсенал його знань і письменницьких можливостей.

Ядро твору формують народно-розмовні ідіоми, що, як правило, інтенсифікують сприйняття читачем описуваних емоційних станів і переважно несприятливих дій і наслідків. Фразеологізм *надувати щоки* зустрічаємо неодноразово. У перших двох випадках ФО експресивізує контекст, зберігаючи звичну семантику, у структурі якої ключовими є такі семи: набундючитися, незадоволення, роздратування (Ужченко та Ужченко, 1998). Розповідаючи про бажання написати самовчитель для авторів-початківців, письменник дещо іронізує над власними можливостями й досвідом, яким слід ділитися: «*...автори тих прикладів щось зачайлися й поки не пишуть самовчителів,*

і мені доводиться **надувати щоки** за них, хоча кандидатура моя викликає більше запитань, ніж відповідей» (Санченко, 2012, с. 4). У поданому контексті спостерігаємо семантичну трансформацію фраземи *надувати щоки*, що вказує на процес наполегливої й виснажливої праці, але, безумовно, із гумористичним ефектом. Модифікований варіант ФО зустрічаємо також в уривку, де автор описує нерішучість дій молодого графомана: «*А ось коли у вашому безсмертному творі нарешті поставлено крапку і ви **чухаєте пером потилицю**... відкривайте цей самовчитель графомана і шукайте відповіді...*» (Санченко, 2012, с. 5). Поширення фразеологічного засобу лексемою *пером* вказує на специфіку твору, дещо формує образ суб'єктів.

Літературний процес залежить певною мірою від технічного прогресу. Щоб показати, яким був перший досвід роботи з літературними сайтами, А. Санченко використовує ФО *з'їсти собаку*, що інтенсифікує контекстуальну виразність: «*Ми на той час вже **з'їли собаку** на всіляких інтернетних містифікаціях*» (Санченко, 2012, с. 44). Неможливість швидко адаптуватися під нові стандарти й усвідомлення кризової ситуації, матеріальної нерівності, що панує в соціумі, репрезентує питальна конструкція, у центрі якої фігурує фразема *біситися з журу*: «*З **журу** люди **бісяться**, хіба їм заборониш? Нащо мені вдома комп'ютер?*» (Санченко, 2012, с. 36–37). У творі «Самовчитель графомана» автор відверто оповідає про свої успіхи й поразки, тим самим мотивуючи зацікавлених реципієнтів до дій. Колись порятунком від грошової кризи для оповідача стало рішення зійти на судно й опинитися далеко від суходолу: «*Це мій перевірений спосіб **вдарити лихом об землю** й **пожвавити кровообіг***» (Санченко, 2012, с. 29). Як бачимо, ідіома *вдарити лихом об землю* гіперболізує сприйняття ситуації, а також формує образ сильної й вольової особистості.

Характеротвірна й оцінна функції фразеологізмів реалізуються і щодо окремих постатей, і щодо різноманітних реалій. Оскільки твір «Самовчитель графомана» будується за принципами інтертексту, цілком закономірно, що в книзі ми спостерігаємо образи й зчитуємо ситуації, що первісно функціонують у межах інших текстів чи прив'язані до конкретної історичної епохи. Наприклад, фразема *накивати п'ятами*, у семантиці якої закладено інтенсивний компонент, створює потужний емоційно-експресивний фон у межах оповіді про американського письменника Г. Мелвілла, котрий презентував публіці два романи – «Тайпі» та «Ому». Автор «*описував свій досвід життя серед племені канібалів на тихоокеанському острові, в яке він потрапив, **накивавши п'ятами** з американського китобійного судна на другий чи третій рік рейсу*» (Санченко, 2012, с. 82). Зустрічає читач на сторінках самовчителя й образ Жуль Верна, який А. Санченко виписує дещо комічно, роблячи цікаві висновки: «*...впевнений, що **Жуль Верн**, як порядний француз, пива і **на дух не переносив***» (Санченко, 2012, с. 26). Використаний автором фразеологізм посилює контекстуальну виразність і дещо різко вказує на стереотипне уявлення про те, що французи споконвічно вживають лише винні напої. Відповідно, спостерігаємо метонімічне перенесення: за образом письменника ніби приховано представників привілейованих верст суспільства Франції. До того ж, у книзі А. Санченко згадує редакторів, власників і розробників творчих конкурсів, вікторин тощо. За допомогою ФО *голий ентузіазм* письменник формує іронічне ставлення до Л. Деліцина, автора одного з літературних конкурсів: «*...8 років **на голому ентузіазмі** проводити літературний конкурс, ще й платити переможцям досить пристойні грошові винагороди...*» (Санченко, 2012, с. 51). Посилює експресивне навантаження контексту також оксюморонне словосполучення *чарівний бардак*.

Як було зазначено вище, експресивно-консолідувальна, оцінна функції ФО реалізуються стосовно різноманітних реалій. Відповідно, навіть найменша увага авторитетного письменника *гріє душу* молодому авторові, книга В. Івченко *заткнула*

за пасок багато книжок видавництв, а рукописи побачили світ після того, як *врізала дуба* радянська імперія. Остання з поданого переліку розмовна ідіома репрезентує негативну конотацію щодо періоду панування влади СРСР: «*Для того, щоб це стало можливим опублікувати, одній перестаркуватій імперії довелося врізати дуба, на що Стус за життя навіть не міг сподіватися*» (Санченко, 2012, с. 9). Крім того, лексема *перестаркувати* посилює саркастичний ефект зображуваних подій, які підтекстово апелюють до образів українських письменників, що стали жертвами політичних репресій.

У межах текстового простору віднаходимо також фразеологічні експресії, семантика яких надзвичайно гіперболізована, адже співвідносна із семами «дуже, повністю, зовсім». Наприклад, фразема *вагон і маленький возик* означає «дуже багато», *через пень колоду* – «дуже погано», *як по маслу* – «дуже добре» (Ужченко та Ужченко, 1998). Дві останні ФО формують антонімічну пару. За нашим спостереженням, серед проаналізованих народно-розмовних ідіоматичних сполучень можна віднайти фразеологізми, між якими утворилися умовні антонімічні зв'язки: *заткнути за пасок і накивати п'ятами* (сила й слабкість); *чухати потилицю й собаку з їсти* (бездіяльність і набуття досвіду) тощо.

Окрім народно-розмовних ФО, у творі зустрічаємо фраземи, що походять або із комунікативного простору спортивної діяльності (*взяти тайм-аут*), або пов'язані з рибальським мистецтвом (*вивести на чисту воду*), або виникли на літературному ґрунті (*писати в стіл, ведмежа послуга*). Деякі фразеологізми крайньої підгрупи варто проаналізувати детальніше, адже вони доречно доповнюють домінуючу змістову лінію твору, а також слугують засобами реалізації комічного. Виконує іронічну функцію та, відповідно, відбиває авторське негативне ставлення до того, щоб людина отримувала схвалення щодо своєї письменницької роботи від батьків або друзів, ФО *ведмежа послуга*: «...не певен, що навіть у цьому випадку матері-батькові вдається бути безстороннім... і вони не роблять нащадкові **ведмежої послуги**» (Санченко, 2012, с. 11). Інтенсифікує зміст однієї з порад автора також крилатий вислів «*Рукописи не горять*», що апелює до роману М. Булгакова «Майстер і Маргарита: «*А листування й рукописи зберігайте таки на папері. **Рукописи не горять***» (Санченко, 2012, с. 47).

На особливу увагу заслуговують трансформовані фразеологізми літературного походження, які не просто посилюють виразність, виконуючи переважно оцінну, образотворчу функції, а й слугують засобами зображення індивідуального мовного стилю автора, його світовідчуття. В одному з текстових блоків зустрічаємо натяк на вислів М. Некрасова «*Сіяти розумне, добре, вічне*», що набув особливої популярності в когнітивно-комунікативному просторі радянської доби: «...якщо в пана Бога були якісь плани щодо мене як автора і моїх книжок як навчальних посібників з **розумного, доброго, вічного**, він не раз мав втрачати усіляку витримку й вибігати на дорогу з вигуками: «*Де тебе **чорти носили?***»» (Санченко, 2012, с. 5). Як бачимо, модифікований стійкий вираз репрезентує схильність автора до самоіронії, а народно-розмовна ідіома *чорти носять* у складі питальної конструкції посилює виразність першого крилатого вислову. Контекст відзначається потужним виявом експресії також із тієї причини, що неможливою є кореляція між образом Бога й чорта. Відтворення ситуації, коли Бог звертається до людини з подібним питанням, інтенсифікує реалізацію гумористичного фону оповіді. Зазнає двоступеневої структурно-семантичної трансформації й набуває зниженого стилістичного забарвлення ФО *увінчувати лаврами*, що походить із текстів античної літератури: «...на це страждають більшість авторів, і ті, яких друкують, прославляють і увінчують **шевченківською лаврушкою та шоколадними коронами – теж**» (Санченко, 2012, с. 6). Як бачимо, спочатку відбувається процес заміни

(субституція) лексеми *лаври* на розмовний, в'їдливо-глузливий варіант *лаврошка*, а далі – поширення фрази лексичною одиницею *шевченківською* й словосполученням *шоколадними коронами*, яке гіперболізує комічне сприйняття ситуації.

За нашим спостереженням, у тексті функціонують прецедентні одиниці, апелятивний потенціал яких реалізується через емоційно-експресивну, оцінну й консолідувальну функції. Розмірковуючи про вчительську долю й підтекстово натякаючи на те, що шкільна програма не орієнтована на формування особистості, схильної до літературної творчості, А. Санченко вживає фразу, котра відсилає до пісні «Вчителька» української музичної групи «ТІК»: «*Втім, вчителям теж не слід аж так довіряти, бо уявіть себе на місці вчительки-мікрорайону-нашого-жительки*» (Санченко, 2012, с. 11). Уламок пісенного тексту автор графічно модифікує, ніби акцентуючи увагу реципієнта на ключовому моменті.

За принципом хіазму трансформується прецедентна одиниця «*Очевидне – неймовірне*» (назва науково-популярної телепередачі), що належить до кроскультурної комунікації: «*...моряки століттями знаходили єдино вірну гіпотезу для неймовірного, але очевидного, не зважаючи на жодні авторитети*» (Санченко, 2012, с. 44). У такий спосіб А. Санченко експресивізує оповідь, характеризує представників моряцької професії, а найголовніше – за допомогою інтертекстуального елемента апелює до пізнавальної, емоційно-чуттєвої сфери реципієнтів.

Висновок. У книзі «Самовчитель графомана» А. Санченка лексико-фразеологічні одиниці функціонують як найпродуктивніші репрезентанти експресивності. Симбіоз розмовно-просторічної, лайливої, жаргонної лексики дозволяє розкодувати авторські інтенції й простежити основні ідейно-змістові лінії. Експресивними фразеологічного рівня, різноманітні за своїм походженням, не тільки постають домінуючими засобами появи гумористичного, іронічного, іноді навіть саркастичного ефекту, а й формують ключові блоки авторського ідіолекту, відтворюють риси світобачення мовної особистості. Фрази доцільно поділити на дві групи за градаційним принципом вираження експресивності: 1) ФО, що функціонують у творі з незмінною структурою й відтворюють традиційні уявлення про навколишній світ речей і людей; 2) трансформовані фразеологізми, семантичне поле яких навантажено суб'єктивною оцінкою письменника.

Перспективи подальших розвідок. Практичний аналіз експресивності, що реалізують потужний сугестивний вплив, може стати базою для подальших наукових студій. Виокремлені експресивні засоби можуть більш детально досліджуватися на основі відомих положень про імпліцитну та експліцитну експресивність, сильну й слабку позицію експресії. Цікавими стануть роботи, у яких детально буде простежено кореляцію психологічних і виключно мовних прийомів реалізації експресивності (на матеріалі творчості А. Санченка або інших представників сучасної української літератури).

Бібліографічний список

- Білодід, І. К., ред. 1971. *Словник української мови* : в 11 т. Київ : Наукова думка, Т. 2.
- Бойко, Н. І., 2009. Лексико-семантичні показники експресивності слова. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови*, 5, с. 20–22.
- Коваль, О. В., 2014. Трансформація фразеологізмів як засіб вираження художнього тексту (на матеріалі творів ХХ століття). *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер. : Філологічні науки*, 4, с. 123–132.
- Санченко, А. В., 2012. *Самовчитель графомана*. Київ : Санченко : Електронка.

- Ужченко, В. Д. та Ужченко, Д. В., 1998. *Фразеологічний словник української мови*. Київ : Освіта.
- Чабаненко, В. А., 1984. *Основи мовної експресії*. Запоріжжя : ЗДУ.

References

- Bilodid, I. K., ed. 1971. *Slovník ukraínskoi movy [Dictionary of Ukrainian language]* : in 11 vol. Kyiv : Naukova dumka. Vol.2. (in Ukrainian).
- Boiko, N. I., 2009. Leksyko-semantychni pokaznyky ekspresyvnosti slova [Lexical and semantic indicators of word expressiveness]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 10 : Problemy hramatyky i leksykologii ukraínskoi movy*, 5, pp. 20–22. (in Ukrainian).
- Koval, O., 2014. Transformatsiia frazeolohizmiv yak zasib uvyraznennia khudozhnoho tekstu (na materialy tvoriv XX stolittia) [Transformation of phraseology as a means of expressing an artistic text (based on works of the twentieth century)]. *Scientific papers of Berdiansk state pedagogical university. Series : Philological science*, 4, pp. 123–132. (in Ukrainian).
- Sanchenko, A., 2012. *Samovchytel hrafomana [Graphoman's self-teacher]*. Kyiv : Sanchenko : Elektroknaha. (in Ukrainian).
- Uzhchenko, V. and Uzhchenko, D., 1998. *Frazeolohichnyi slovník ukraínskoi movy [Phraseological dictionary of the Ukrainian language]*. Kyiv : Osvita. (in Ukrainian).
- Chabanenko, V., 1984. *Osnovy movnoi ekspresii [Basics of speech expression]*. Zaporizhzhia : ZDU. (in Ukrainian).
- Стаття надійшла до редакції 30.04.2021.

A. Zahrebina

R. Tryfonov

LEXICAL AND PHRASEOLOGICAL MEANS OF IMPLEMENTATION OF EXPRESSIVENESS IN THE BOOK “SAMOVCHYTEL HRAFOMANA” [“GRAPHOMAN’S SELF-STUDY”] BY ANTON SANCHENKO

The article deals with lexical and phraseological means as representatives of expressiveness. The importance of the study is due to the fact that the analysis of expressive lexical and phraseological means allows to interpret in detail the intentions of the author and understand the principles of thinking of the writer. The study of the communicative-pragmatic meaning of utterances is extremely important within sociolinguistics and psycholinguistics. The aim of the work is to trace the peculiarities of the realization of expressiveness at the lexical-phraseological level and to determine the dominant functions of expressive units in the book “Samovchytel hrafomana»” [“Graphoman’s self-study»] by A. Sanchenko.

Expressiveness is a complex category that actively functions in linguistics and manifests its power in a large number of linguistic tools, techniques, signs. Expressiveness has the ability to activate cognitive process, show various plans of relationships, motivate to action.

The text is written in a language that, of course, focuses on literary norms, but the author avoids excessive use of vocabulary that performs only a cognitive-informative function. It was found that in the analyzed text colloquial, abusive and slang vocabulary performs expressive-emotional, evaluative, character-creating functions and explicitly or implicitly reproduces the ironic-humorous effect. The choice of the expressive vocabulary depends on the micro-topic, within which specific images and situations are presented.

The phraseological units in an unchanged and transformed form reproduce the leading intentions of the author: irony, informing, mostly disapproving attitude to human behavior. Phraseological units are divided into two groups according to the level of expressiveness:

1) *phraseological units that function with an unchanged structure and reproduce traditional ideas about the world of things and people in the work; 2) transformed phraseological units, the semantic field of which is loaded with the subjective assessment of the writer.*

It is established that lexical and phraseological expressions appeal to the emotional and sensory sphere of recipients, release a powerful suggestive influence. The analyzed expressive means can be investigated in more detail on the basis of known claims about implicit and explicit expressiveness, strong and weak stance of expressiveness.

Key words: *expressiveness, lexical expressiveness, phraseological unit, irony, humour.*

УДК 811.11-112

С. В. Іванова

ВЗАЄМОДІЯ ПРОСОДИЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК У РЕАЛІЗАЦІЇ ВИСЛОВЛЮВАНЬ-ЗДИВУВАНЬ

У статті представлені результати аудитивного та інструментального аналізу висловлювань-здивувань, як одних з найбільш частотних мовленнєвих одиниць, що функціонують в реальних ситуаціях ділової та культурної комунікації. Мета дослідження полягає в визначенні рівня взаємодії просодичних засобів у реалізації емоційного повідомлення для досягнення максимальної дії на адресата. Методика дослідження передбачає використання методів аналізу, порівняння, аудитивного та акустичного вивчення. Результати зіставлення перцептивного та інструментального аналізів надали можливість сформулювати узагальнення, що характеризують інтонаційну організацію базових моделей висловлювань-здивувань.

Ключові слова: *емотиви, мелодика, шкала, темпоральні характеристики, частота основного тону (ч.о.т), ядерний тон.*

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-24-81-89

Постановка проблеми. З розвитком реформи освіти істотно змінюється і практика навчання іноземних мов студентів вітчизняних ЗВО. Очевидно, що успішна комунікативна взаємодія партнерів по спілкуванню можлива за умови адекватної реалізації комунікативної та поведінкової тактики. Ця обставина все нагальніше висуває проблему навчання студентів правильного фонетичного оформлення англійського мовлення в ряд практично значущих проблем.

Виходячи з того, що актуалізація і розуміння висловлювання багато в чому залежить від манери подання інформації, надзвичайно важливо проводити вивчення поведінки інтонаційних компонентів в різних емоційних контекстах. **Метою** цієї роботи є визначення рівня взаємодії просодичних засобів для реалізації мовленнєвого повідомлення і досягнення максимальної дії на адресата. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати наступні завдання: 1) експериментально визначити закономірності взаємодії просодичних підсистем в процесах реалізації висловлювань-здивувань у різних мовленнєвих ситуаціях; 2) щобґрунтувати раціональний мінімум, структуру та характер взаємодії просодичних підсистем для навчання коректної реалізації висловлювань-здивувань.